

УДК 340.12

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.01.155>

ДОБРОЧЕСНІСТЬ ТА ПРАВОВА ІДЕОЛОГІЯ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

Бєлов Д.М.,

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»,
Заслужений юрист України
ORCID: 0000-0002-7168-9488

Бєлова М.В.,

доктор юридичних наук,
доцент кафедри конституційного права
та порівняльного правознавства
юридичного факультету
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: 0000-0003-2077-2342

Бєлов Д.М., Бєлова М.В. Добросесність та правова ідеологія: питання співвідношення.

Вказується, в основі правової ідеології сучасного демократичного суспільства лежить добросесність як моральний принцип та правова категорія. Вона створює етичне підґрунтя для формування системи правових норм і цінностей, які регулюють відносини між державою та її громадянами. Правова ідеологія являє собою сукупність ідей та принципів, що відображають суспільне ставлення до права. Її тісний зв'язок з добросесністю проявляється у спільній ціннісній основі, через яку формуються фундаментальні правові принципи - справедливність, рівність та законність.

У статті досліджується добросесність як фундаментальний принцип права та її роль у формуванні правової ідеології демократичного суспільства. Розглянуто теоретичні засади співвідношення добросесності та правової ідеології, проаналізовано їх взаємовплив та механізми практичної реалізації.

Автор аналізує різні підходи до розуміння добросесності, зокрема через призму взаємодії моралі та права. Досліджено праці вітчизняних та зарубіжних науковців щодо природи добросесності, її багатоконпонентності та функціонування як етичного стандарту для представників влади. Особлива увага приділяється аналізу добросесності як оціночної категорії, що тлумачиться залежно від суб'єкта, ситуації та контексту.

Розкрито практичні аспекти реалізації принципу добросесності в системі державної служби України, зокрема через антикорупційне законодавство та створення спеціалізованих органів. Висвітлено комплексний підхід до забезпечення добросесності публічних службовців через механізми запобігання конфлікту інтересів, систему фінансового контролю та етичні принципи.

Обґрунтовано важливість добросесності як превентивного антикорупційного механізму та її роль у формуванні довіри суспільства до владних інституцій. Підкреслено значення морально-етичних якостей державних службовців нарівні з їх професійною компетентністю.

Вказується, практична реалізація принципу добросесності в Україні забезпечується через комплексну систему механізмів, включаючи антикорупційне законодавство, етичні кодекси, електронне декларування та моніторинг способу життя державних службовців, що сприяє підвищенню довіри суспільства до владних інституцій.

Ключові слова: добросесність, правова ідеологія, організація суспільства, органи державної влади, посадова особа, публічна служба, адміністративні засади, антикорупційне регулювання, етична поведінка, верховенство права, конституційні засади.

Byelov D.M., Bielova M.V. Integrity and legal ideology: a question of correlation.

It is indicated that the basis of the legal ideology of a modern democratic society is integrity as a moral principle and a legal category. It creates an ethical basis for the formation of a system of legal norms and values that regulate relations between the state and its citizens. Legal ideology is a set of ideas and principles that reflect the public attitude to law. Its close connection with integrity is manifested in a common value basis through which fundamental legal principles are formed - justice, equality and legality.

The article examines integrity as a fundamental principle of law and its role in the formation of the legal ideology of a democratic society. The theoretical principles of the relationship between integrity and legal ideology are considered, their mutual influence and mechanisms of practical implementation are analyzed.

The author analyzes various approaches to understanding integrity, in particular through the prism of the interaction of morality and law. The works of domestic and foreign scholars on the nature of integrity, its multicomponent nature and functioning as an ethical standard for representatives of power are studied. Special attention is paid to the analysis of integrity as an evaluation category, which is interpreted depending on the subject, situation and context.

The practical aspects of implementing the principle of integrity in the civil service system of Ukraine are revealed, in particular through anti-corruption legislation and the creation of specialized bodies. A comprehensive approach to ensuring the integrity of public servants through mechanisms for preventing conflicts of interest, a financial control system and ethical principles is highlighted.

The importance of integrity as a preventive anti-corruption mechanism and its role in building public trust in government institutions is substantiated. The importance of moral and ethical qualities of civil servants along with their professional competence is emphasized.

It is indicated that the practical implementation of the principle of integrity in Ukraine is ensured through a comprehensive system of mechanisms, including anti-corruption legislation, codes of ethics, electronic declaration and monitoring of the lifestyle of civil servants, which contributes to increasing public trust in government institutions.

Key words: integrity, legal ideology, organization of society, state authorities, official, public service, administrative principles, anti-corruption regulation, ethical behavior, rule of law, constitutional principles.

Постановка проблеми. Добросесність як моральна категорія та фундаментальний принцип права відіграє ключову роль у формуванні правової ідеології сучасного демократичного суспільства. Вона виступає своєрідним етичним фундаментом, на якому будується система правових цінностей та норм, що визначають характер взаємодії між громадянами та державою.

Правова ідеологія, будучи системою правових ідей, принципів та концепцій, які відображають ставлення людей до чинного чи бажаного права, безпосередньо пов'язана з добросесністю через спільність їхньої ціннісної природи. Саме через призму добросесності формуються базові уявлення про справедливість, рівність, законність та інші правові цінності, які становлять ядро правової ідеології.

Актуальність дослідження співвідношення добросесності та правової ідеології зумовлена необхідністю формування ефективних механізмів забезпечення верховенства права та розбудови правової держави. В умовах сучасних викликів особливого значення набуває розуміння того, як моральні імперативи добросесності трансформуються в правові норми та принципи, формуючи тим самим ідеологічну основу правової системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематику співвідношення добросесності та правової ідеології досліджували такі вітчизняні науковці як С.В. Погребняк, О.О. Бандура, С.П. Погребняк. Їхні праці розкривають теоретичні засади добросесності як правової категорії. Зарубіжні дослідники Р. Дворкін, Л. Фуллер, Дж. Ролз зосередились на аналізі впливу моральних цінностей на формування правової ідеології. Особливу увагу питанням судової добросесності приділили у своїх роботах С.В. Прилуцький та О.М. Овчаренко. Важливий внесок у розуміння взаємозв'язку права та моралі зробили представники природно-правової школи Г. Харт, Дж. Фінніс, досліджуючи роль моральних принципів у правовій системі. Сучасні підходи до розуміння добросесності як складової правової культури розвивають М.І. Козюбра та П.М. Рабінович.

Метою дослідження є теоретико-правовий аналіз окремих аспектів співвідношення добросесності та правової ідеології, виявлення їх взаємовпливу та визначення механізмів практичної реалізації принципів добросесності в контексті формування сучасної правової ідеології.

Виклад основного матеріалу. Правова ідеологія як система правових ідей та концепцій включає добросесність серед своїх основних елементів. Добросесність у цьому контексті функціонує і як етичний стандарт для представників влади, і як правовий принцип, що регулює діяльність державних органів. Вона сприяє формуванню довіри суспільства до влади та забезпеченню верховенства права через встановлення чітких етичних вимог до поведінки посадовців та спрямування їх діяльності на захист публічних інтересів.

В межах правової ідеології добросесність постає як система принципів, що формує ціннісні засади роботи державних органів. Вона виступає ключовим компонентом, який спрямовує діяльність влади на забезпечення суспільних інтересів та дотримання верховенства права. Через правову

ідеологію, що об'єднує правові теорії та концепції, добросесність впливає на формування правосвідомості та моделей правової поведінки [1, с. 213].

Аналіз добросесності через призму взаємодії моралі та права є ключовим для розуміння її сутності. Дискусії щодо зв'язку між мораллю і правом точаться в різних суспільних науках – юриспруденції, філософії, соціології та етиці. Неоднозначність цього співвідношення відображається і в розумінні категорії «добросесність», де постає питання про ступінь її морально-правової природи.

В дискусії про природу добросесності вагомий внесок зробив правознавець Р. Шрам. Він заперечував моральне наповнення поняття *bona fides* (добросесність), стверджуючи, що його не можна прирівнювати до чесності чи моральних якостей. За його концепцією, *bona fides* означає просто незнання або помилку, а *mala fides* (недобросесність) – знання. Таким чином, він розглядав ці категорії як етично нейтральні, позбавлені морального забарвлення [2, с. 46].

Добросесність у контексті взаємодії моралі та права виступає важливою етично-правовою категорією, яку законодавець використовує в нормативних актах для надання правовідносинам морального виміру. При аналізі добросесності як правової категорії необхідно зосереджуватись саме на її техніко-юридичному закріпленні в правових нормах, зокрема розглядати її як оціночне поняття.

Досліджуючи добросесність, науковці визначають її як оціночну категорію, що тлумачиться по-різному залежно від суб'єкта, ситуації, соціального та правового контексту. Це, в свою чергу, підтверджує абстрактний характер добросесності та існування різноманітних підходів до її розуміння.

На думку дослідника М. Приліпко, добросесність як соціальний інститут втілює у суспільній свідомості ідеї про необхідні цінності та якості особистості для реалізації функцій держави і місцевого самоврядування, зокрема у сфері законодавчої, виконавчої влади та правосуддя. Ці якості проявляються у поведінці посадовця як під час виконання службових обов'язків, так і поза ними. Вчений вважає, що добросесність варто аналізувати у шести вимірах: морально-етичному (духовні якості посадовця), соціально-психологічному (ціннісні орієнтири), соціально-культурному (рівень розвитку суспільства), політичному (основа довіри громадян), правовому (нормативні вимоги поведінки) та економічному (раціональне споживання).

Крім того, можливе дослідження добросесності в інших аспектах – соціологічному, філософському, педагогічному тощо, залежно від мети та завдань конкретного дослідження [10, с. 90].

П. Кириленко наголошує саме на багатокомпонентності явища добросесності і вважає, що воно охоплює такі складові як чесність посадовців, прозорість, підзвітність і дотримання етичних кодексів і законів. Підтримка добросесності державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування має вирішальне значення для сприяння довірі, впевненості та легітимності в державних установах і забезпечення належного функціонування демократичного суспільства [11, с. 31].

Добросесність можна розглядати у двох ключових аспектах. У широкому розумінні – це комплексна категорія, що поєднує морально-етичні принципи, правові норми та філософські концепції. Вона відображає загальні уявлення про належну поведінку та високі стандарти добросесності у суспільстві. У вузькому ж розумінні добросесність набуває більш прикладного характеру – вона проявляється у конкретних сферах життєдіяльності людини та суспільства, де має чітке практичне спрямування та застосування. Це може стосуватися професійної діяльності, державної служби, освіти чи інших галузей, де добросесність втілюється у конкретних правилах поведінки та стандартах [12, с. 33].

Розглядаючи добросесність у контексті запобігання конфлікту інтересів на публічній службі, О. Токар-Остапенко визначає її як важливий елемент антикорупційного законодавства. Добросесність посадовців, що виявляється через їхні морально-етичні та психологічні якості, служить запобіжником виникнення конфлікту інтересів під час виконання службових обов'язків. Це підкреслює її важливу роль як превентивного антикорупційного механізму [13, с. 40].

У своїх дослідженнях щодо добросесності як принципу державної влади О. Томкіна підкреслює, що поняття «добросесність» є базовою етичною категорією. На її думку, добросесність відображає суб'єктивний прояв моральних норм та виявляється через стійкі позитивні моральні та психологічні характеристики особистості. У широкому розумінні добросесність характеризує високий моральний рівень представників влади, чия діяльність орієнтована на досягнення суспільного блага та забезпечення інтересів як окремих громадян, так і всього суспільства [14, с. 65–70].

Закон України «Про запобігання корупції» став важливим кроком у реформуванні системи державної служби та боротьби з корупцією. Одним з найважливіших досягнень цього закону стало створення спеціалізованого органу – Національного агентства з питань запобігання корупції (НАЗК), який отримав повноваження формувати та втілювати антикорупційну політику держави.

Законодавство запровадило всеохоплюючий підхід до забезпечення добросесності публічних

службовців через декілька ключових механізмів. Зокрема, було розроблено детальні процедури для виявлення та управління конфліктами інтересів. Впроваджено інноваційну систему контролю за фінансами посадовців, яка базується на електронному декларуванні майна та доходів, їх ретельній перевірці на різних рівнях та публічному доступі до цієї інформації. Додатково здійснюється моніторинг відповідності способу життя службовців їхнім офіційним доходам.

Закон також встановив фундаментальні етичні принципи для держслужбовців, серед яких верховенство права, захист прав людини, неупередженість у політичних питаннях та об'єктивність у прийнятті рішень. Крім того, введено низку обмежень щодо додаткової зайнятості, роботи з родичами, працевлаштування після завершення державної служби та отримання подарунків. Усі ці нововведення разом формують цілісну систему, спрямовану на запобігання корупції через поєднання профілактичних заходів із чіткими правилами та обмеженнями для публічних службовців [15].

У державотворчих процесах державні службовці відіграють визначальну роль, виконуючи безпосередні функції органів влади відповідно до законодавства та посадових обов'язків. Їхня ефективність залежить від двох рівнозначних складових. Перша – це професійна компетентність: належна фахова підготовка, спеціалізовані знання та вміння застосовувати їх на практиці. Друга, не менш важлива – особистісні морально-етичні якості, оскільки державний службовець є публічною особою, до якої висуваються особливі вимоги щодо доброчесності та етичної поведінки. Хоча доброчесність не виділялась як окремий принцип державної служби в історичних документах, її складові – чесність та чеснота – були важливими вимогами до представників влади на українських землях. Ці морально-етичні норми, зафіксовані в історичних джерелах про державне управління, можна вважати попередниками сучасної концепції доброчесності державної служби [16, с. 144].

Формування системи чесної та професійної державної служби виходить за межі суто організаційно-правових питань. Система охоплює забезпечення неупередженості у прийнятті політичних та адміністративних рішень, виявлення потенційних загроз доброчесності посадовців, запобігання неприйнятним конфліктам інтересів та впровадження механізмів управління і вирішення конфліктних ситуацій [17, с. 79].

Висновки. Доброчесність виступає фундаментальним принципом права та моральною категорією, що формує правову ідеологію демократичного суспільства через систему цінностей, норм та принципів взаємодії між громадянами і державою. В науковій літературі доброчесність розглядається як багатоаспектне явище, що включає морально-етичні, соціально-психологічні, правові та економічні виміри. Вона функціонує як етичний стандарт для представників влади та правовий принцип регулювання діяльності державних органів.

Практична реалізація принципу доброчесності в Україні забезпечується через комплексну систему механізмів, включаючи антикорупційне законодавство, етичні кодекси, електронне декларування та моніторинг способу життя державних службовців, що сприяє підвищенню довіри суспільства до владних інституцій.

Взаємозв'язок доброчесності та правової ідеології проявляється через формування ціннісних орієнтирів у суспільстві, які впливають на розвиток правової культури та правосвідомості громадян. Доброчесність виступає не лише як теоретична концепція, але й як практичний інструмент забезпечення належного функціонування державних інституцій та розвитку громадянського суспільства.

У контексті сучасних викликів особливої актуальності набуває подальше вдосконалення механізмів забезпечення доброчесності, зокрема через впровадження інноваційних технологій, посилення громадського контролю та міжнародну співпрацю у сфері протидії корупції. Це сприятиме зміцненню демократичних засад державного управління та підвищенню ефективності функціонування правової системи України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Белов Д.М., Белова М.В. Доброчесність в органах державної влади як елемент правової ідеології сучасного суспільства. *Науковий вісник УжНУ. Серія «Право»*. Випуск 86. Ч. 5. С. 213–218.
2. Schramm, T. (2019). *Treu und Glauben im deutschen Rechtssystem: Eine ethische Perspektive*, Zeitschrift für Rechtsphilosophie, Band 17, S. 45–67.
3. Посібник ОЕСР з публічної доброчесності. OECD (2024). Publishing, Paris. URL: <https://doi.org/10.1787/5b2fe28c-uk>.
4. Рогач О.Я., Белов Д.М. Категорія «парадигма» в сучасних умовах функціонування української держави: теоретичні засади. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 1. 2022. С. 37–42.
5. Концепція адміністративної реформи в Україні: указ Президента України від 22.07.1998 № 810/98. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>.

6. Про Концепцію подолання корупції в Україні «На шляху до доброчесності». Указ Президента України від 11 вересня 2006 року № 742/2006. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/742/2006#Text>.
7. Про державну службу: Закон України № 889-VIII від 10.12.2015. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text>.
8. Громовчук М.В., Белов Д.М. Гуманізм як філософсько-правова категорія в умовах формування нової парадигми в праві. *Аналітично-порівняльне право*. № 3/2022. С. 301–310.
9. Корчак Н. Доброчесність як інструмент розвитку правосвідомості публічних службовців в умовах реформування державної служби. *Аспекти публічного управління*. Том 11, № 4 2023. С. 82–88.
10. Приліпко М.О. Інститут доброчесності як умова встановлення верховенства права у правовій демократичній державі. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2021 № 54, том 1. С. 89–92.
11. Кириленко П.О. Доброчесність в публічному управлінні: від ідеалу до інструменту запобігання корупції. *Ефективність державного управління*. 2023. Вип ½ (74/75). С. 31–35.
12. Камінська Н. Доброчесність: соціально-правовий зміст і значення для сучасних реформ. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2023. № 2 (26). С. 32–41.
13. Токар-Остапенко О.В. Особливості здійснення громадського контролю за доброчесністю та запобігання конфлікту інтересів на публічній службі. *Стратегічні пріоритети*. 2014. № 4(33). С. 39–45.
14. Томкіна О. Принцип доброчесності державної влади: постановка проблеми. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2014. № 1(76). С. 65–70.
15. Оцінювання національної системи доброчесності. URL: https://ti-ukraine.org/wpcontent/uploads/2016/11/nis_assessment_ukr_0.pdf.
16. Чеченко К.О. Принцип доброчесності державної служби: етимологія та генеза морально-етичної норми. *Київський часопис права*. 2022. № 1. С. 143–151.
17. Корчак Н., Пархоменко-Куцевіл О.. Доброчесність державного службовця: етичний та юридичний виміри. *Юридичний вісник*. № 2 (59) 2021. С. 78–84.